עוזי דגן
עמית 'ממשק – תוכנית יישום מדע בממשל' במִנהל התכנון

ציטוט מומלץ

דגן ע. 2020. תכנון פיזי לימי משבר (הקורונה). *אקולוגיה וסביבה* **11**(1).

חגיגת מרפסות בליסבון, פורטוגל. עלינו לברר לעומק מה המגפה העולמית צריכה לשנות בתפיסות התכנון הקיימות, ומה יכול וצריך לחזור לשגרה המוכרת ביום שאחרי | צילום: Art DiTommaso, Flickr. CC BY-NC-ND 2.0

תכנון פיזי לימי משבר (הקורונה)

נקודת מבט | גיליון אביב 2020 / כרך 11(1) / קורונה וסביבה | 22 באפריל, 2020

בינואר 1991 נעלמו ממדפי הסופר קופסאות השימורים ובקבוקי המים, בחנויות מוצרי הבניין אזלו יריעות הניילון וסרטי ההדבקה, מלחמת המפרץ עמדה בפתח והציבור נכנס למציאות חדשה. בכל בית הדיירים היו צריכים למגן חדר כנגד מתקפה כימית, שאיימה להגיע במעוף על גבי טילים ארוכי טווח, עריסות נעטפו בניילון, והעם נערך לשהייה ארוכה בבידוד בחדר אטום אחד. עם פרוץ המלחמה ננטש גוש דן באופן זמני והפך בחלקו להיות מיושב רק במהלך היום, שכן בלילות נפלו הטילים על ערי המרכז. מציאות חדשה נכפתה על האזרחים. לאחר המלחמה חזר הציבור לחייו ולערים, ובמוסדות המדינה הוחלט כי בעקבות המלחמה יחויבו דירות ובתי מגורים חדשים בהקמת מרחב מוגן דירתי (ממ"ד) להגנה בפני הפצצות כימיות וקונבנציונליות [1]. תקנה זו צורפה לחוק ההתגוננות אזרחית שחוקק כבר בשנת 1951 כדי להגן על העורף בתקופות המלחמה שעתידות היו לבוא. מדינת ישראל הצעירה ידעה לתכנן היטב לקראת משבר עתידי במשק המים, למשל כשבשנת 1956 אושרה בממשלה התוכנית להקמת המוביל הארצי. כבר כמה שנים שישראל משמשת דוגמה להתנהלות משק המים באמצעות מתקני טיפול בביוב ומתקני התפלה שנועדו למנוע מחסור עתידי במים לשתייה ולחקלאות. כיום המדינה נערכת כבר לשנת 2040 באמצעות תוכנית אסטרטגית מפורטת שנועדה למנוע משברים בתחום הדיור, התעסוקה, התשתיות והשטחים הפתוחים.

למרות זאת,**המגפה העולמית תפסה את גופי התכנון בארץ לא מוכנים**, והתגובה לקורונה הסתמכה על הניסיון הרב שנצבר במערכות הציבוריות הישראליות בהתמודדות עם מצבי חירום. כעת על מוסדות התכנון ואנשי המקצוע לתכנן ולבצע את המהלך שיוביל למוכנות למגפה הבאה. אולי כמו בתקנות שנכתבו לאחר

מלחמת המפרץ, גם אנו נצטרך להגיע לתפיסות חדשות של המרחב הפרטי, הביתי והציבורי שיבואו לידי ביטוי בנורמות, בתקנות ובתיקונים לחוקי הבנייה. עלינו לברר לעומק מה המגפה העולמית צריכה לשנות בתפיסות התכנון הקיימות, ומה יכול וצריך לחזור לשגרה המוכרת ביום שאחרי. עולם התכנון יצטרך לעסוק באיכות התכנון ולבחון מחדש את מרחבי התכנון השונים כדי לספק איכות חיים גבוהה, להתבונן בגובה העיניים בחלקים החלשים של החברה ולעסוק בסוגיות רבות, כדוגמת תכנון שתומך במגזר השלישי, שירותי רפואה זמינים בקרבת הבית, ביטחון תזונתי בשעת חירום עולמית ועוד. נוסף על כך, עלינו לשאול את עצמנו לכמה תרחישים עלינו להתכונן וכמה עלינו לתכנן לקראתם. הדרישה למוכנות לקראת כל תרחיש היא בלתי אפשרית בעליל. המציאות הרי תפתיע אותנו בכל מקרה. עד לפני חודשיים לא יכולנו לדמיין מציאות חיים בצל מגפה רבתי (פנדמיה). לפיכך, כדי לתת מענה למציאות משתנה אנו זקוקים לגמישות בתכנון ובתוכניות, וכן לגמישות בתפיסה שלנו בזמן משבר. דוגמה עכשווית לגמישות כזו במקרה של התפרצות מחלה היא שימוש חירום במבנים ציבוריים גדולים או במבנים רבי-קיבולת, כפי שנעשה, בהסבת בתי מלון למלוניות בידוד לחולים ובהקמת חמ"ל רפואי-צבאי בלובי המלון. דוגמה נוספת היא סגירת הכבישים בשכונות המגורים בשעות אחר הצהריים כדי לאפשר תנועת תושבים תוך ריחוק חברתי על-ידי ניצול מרחב הכביש, כפי שנעשה בערים ברחבי העולם [5]. התגייסות עולם התכנון הציבורי [3] והפרטי [2, 4] לעיסוק במשבר וביום שלאחריו רחבה, וכוללת אנשי מקצוע רבים: קבוצות דיון ואתרי רשת נפתחו במיוחד, דיונים מקצועיים באמצעות תוכנת זום עם עשרות ומאות משתתפים מבתיהם ושלל דעות שנכתבו ברשתות החברתיות. "ביום שאחרי" יצטרכו תוצרי הדיונים, הכתבות והמאמרים להתבטא בפעולות מעשיות. מהלך זה צריך להיערך בתוך מוסדות התכנון, כחלק ממהלך כולל ותוך חתירה להישגים משותפים עם מוסדות המדינה השונים והרשויות המקומיות, אחרת כל השיח המבורך בנושא יהיה לשווא.

דרך חסומה בסטנלי פארק, ונקובר, קנדה. כדי לתת מענה למציאות משתנה אנו זקוקים לגמישות בתכנון ובתוכניות, וכן לגמישות בתפיסה שלנו בזמן משבר | צילום: Dylan Passmore, Flickr, CC BY NC 2.0

מקורות

1. חוק ההתגוננות האזרחית תשי"א-1951.
2. לוטן ה, בטט מ, בר ר ורוזנק ח. 2020. מרחבי הזדמנויות בימי קורונה: עירוניות ב"יום שאחרי". שפת רחוב – מגזין עירוני. 5 באפריל.
3. נרדי ג. 2020. היום שאחרי הקורונה: במִנהל התכנון הקימו צוות חשיבה עתידית. *גלובס*, 1 באפריל.
4. שחורי נ, עירוני י, ורזגר א, ואחרים. 2020. ריכוז מאמץ בנושא שיקום ופיתוח הכלכלה הישראלית בכלל והכלכלה המקומית בפרט במסגרת ההיערכות ל"יום שאחרי" מגפת הקורונה.

5. Combs T. 2020. Local actions to support walking and cycling during social distancing dataset.